

ÚJRAIPAROSODÁS A NAGYVILÁGBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

(Reindustrialization in the World and in Hungary)

BARTA GYÖRGYI – CZIRFUSZ MÁRTON –
KUKELY GYÖRGY

Kulcsszavak:

újraiparosodás delokalizáció dezindusztrializáció ipar külföldi működőtőke

Az ipar világméretű munkamegosztásában napjainkban is gyors átrendeződési folyamatok mennek végbe. Tanulmányunk a dezindusztrializáció, a delokalizáció, az újraiparosodás és az iparosodás fogalmait és térségtípusait mutatja be. Külön hangsúlyt fektetünk Magyarországon rendszerváltás utáni ipari fejlődési pályáján keresztül az újraiparosodás értelmezésére.

Bevezető

2008-ban a Kolozsvár melletti Nemeszsukra költözött az eddig Bochumban működő Nokia-gyár. Alapjában véve ez az esemény is beleillik abba a delokalizációs trendbe, amely szinte mindennapossá vált az elmúlt évtizedekben Európában. Ebben az esetben viszont a külföldi tőke keletebbre költözése mellett arról is szó van, hogy a határainkhoz közel egy új ipari-technológiai központ, és akár egy új kelet-európai növekedési pólus körvonalai bontakozhatnak ki.

Az ugyancsak német Schaub Lorenz International, egy plazma- és LCD-TV gyártással foglalkozó vállalat, Kínából a dél-olaszországi Nolába teszi át a székhelyét a nemrégiben megjelent hírek szerint (*Pressetext* 2008). Ugyancsak Kínából költözött vissza Magyarországra a vezeték nélküli telefonokat összeszerelő francia cég, a Robust Plastik Assembling (*Hunya–Sass* 2006). Ezeket az eseteket akár „visszaköltözésnek”, a delokalizáció irányváltozásának is tekinthetjük.

A folyamatok nem egyértelmű voltát két, egymásnak némileg ellentmondó hír segítségével illusztrálhatjuk: egyikük mintegy 150 ezer munkahely megszüntetésével járó jelentős leépítést prognosztizál a német gazdaság egyik húzóágazatának számító autógyártásban, Kelet-Európába és Ázsiába költöztetve az autógyárak (Volkswagen, Mercedes, BMW, Porsche, Opel) termelésének jelentős részét (*Dudenhöffer* 2008). A Spiegel egyik februári számában (*Reiermann* 2008) viszont arról írnak, hogy megkezdődött a német ipar reneszánsza, melynek középpontjában a gépipar áll. Ebben az évben, Németországban mintegy 300 ezer új munkahely létrehozását jósolják a gazdasági szakemberek, melynek egyharmada az iparban fog megvalósulni. Az innovatív német gépipar termék- és szolgáltató csomagokat, komplett termelési láncokat exportál az USA-ba; kulcsra kész acélműveket, gépgyártó sorokat Kínába és

Indiába. A német ipari export jelentősen növekedett az elmúlt évtizedekben, a gépgyártás, az autóiipar és a vegyipar termelésének több mint a felét külföldön értékesítik.

Nem kétséges, erőteljes átrendeződés megy végbe az ipar világméretű munkamegosztásában. A dezindusztrializáció és a delokalizáció egymással összefüggő folyamatai jelenleg is zajlanak.

A nemzetközi szakirodalomban újonnan jelent meg a *reindusztrializáció fogalma*, melynek magyar fordítása *újraiparosodás, illetve újraiparosítás*¹. E fogalom tartalmi magyarázata viszont mindeztidáig eléggé ködös maradt. Vajon ez a korábbi iparral összefüggő folyamatok – az ipar leépülése és a gyárak, ágazatok elköltözése, áttelepülése más térségekbe – megfordulását jelenti? Vagy inkább csak az ipar által elhagyott térségek, települések, épületek újra ipari funkcióval történő megtöltésére vonatkoznak? Milyen új ipari tevékenységről van szó, talán az elköltözött, eltűnt szakmák újraélesztéséről? És, ha mindez így van, akkor milyen mozgatóerő képes megfordítani a korábbi folyamatokat?

Tanulmányunk célja, hogy eligazodjunk ebben a „kavalkádban”, és megpróbáljunk választ adni arra, hogy *(mi) mit nevezünk újraiparosodásnak, és ez mely térségeket jellemzi elsősorban*. Nem könnyű a feladat, elsősorban azért, mert jelenleg is intenzív mozgásban van az ipar, de azért is, mert a hiányos és sokszor nem kompatibilis adatokat igen átgondoltan kell kezelnünk. Például közel sem mindegy, hogy mit választunk vizsgálatunk kiindulási időszakának, illetve, hogy milyen földrajzi egységekre koncentrálunk.

Vizsgálódásunk középpontjába az *újraiparosodás* bemutatását helyeztük. Az újraiparosodás – véleményünk szerint – a globális ipari átrendeződés és fejlődés egyik részfolyamata, amelynek tartalmát egyrészt a nemzetközi tendenciák, másrészt a lokális sajátosságok formálják. Nem ellentmondás tehát, hogy a szakirodalom a helyi specialitásoknak megfelelően más és más tartalommal tölti meg ezt a fogalmat.

Tanulmányunk első része az újraiparosodás fogalommagyarázatával, második része a nemzetközi, míg a harmadik része a magyarországi újraiparosodással foglalkozik.

Az újraiparosodás fogalma és területi folyamatai

Évtizedeken keresztül az érdeklődés középpontjában állt a *dezindusztrializáció* (angolul de-industrialisation, franciául désindustrialisation), mint a poszt-indusztriális átalakulás jellemző folyamata, amely alatt azt értjük, hogy az ipar jelentősége, részaránya csökkenni kezd a gazdasági szerkezetben, illetve, hogy az ipari munkahelyek száma abszolút és relatív értelemben – vagyis a foglalkoztatottak száma és részaránya a foglalkozási szerkezetben – visszaesik. A dezindusztrializációval párhuzamosan terciarizálódás, vagyis a szolgáltató szektor megerősödése megy végbe. Ez a folyamat a fejlett országokra vonatkozott – vonatkozik elsősorban, bár a fejlődő országokban is megjelenik (*Manzagol* 1993).

Az 1980-as évek közepétől–végétől – főleg a nyugat-európai szakirodalomban – egyre gyakrabban említik az *újraiparosodás (reindusztrializáció)* folyamatát.

Az újraiparosodás azt a képzetet kelti, mintha egy jól ismert folyamat – a terciarizálódás – megállna, sőt, visszafordulna. Vagyis az ipar a korábban elvesztett terét foglalná vissza.

Korántsem erről van szó!

Véleményünk szerint, az újraiparosodás összetett folyamat, amelynek különböző elemei vannak:

- A technológiai fejlődés eredményeképpen új – az információs technológiai eszközök előállításával foglalkozó – iparágak jelentek meg a gazdaságban. Az információs és kommunikációs technológia (IKT) egy része a statisztika szerint a feldolgozóiparba sorolódik. Ezt akár az „új gazdaság” fogalmához kötődve „új iparnak” is nevezhetnénk. Az IKT más része – az információs és kommunikációs technológiai szolgáltatások – viszont a terciar tevékenységhez tartozik. (Az információs gazdaságot természetesen tágabban is lehet értelmezni: magában foglalja azt az új technológiát, amely gyökeresen áthatja a gazdaság/ipar többi tevékenységét is, sőt, lehetővé teszi a gazdasági/ipari tevékenység növekvő fizikai és földrajzi fragmentálódását, vagyis alapvetően hozzájárul a gazdaság/ipar térbeli átrendeződéséhez [Nagy 2002; Csatári-Kanalas 2003; Jakobi 2007]).
- Az ipari szerkezetváltás korábbi folyamata is folytatódik egyszersmind: a fejlődés során a nagyobb hozzáadott értéket termelő ágazatok kiszorítják a kisebb hozzáadott értékű ágazatokat. Vagyis a járműipar, a gyógyszeripar, az elektronika stb. egyre nagyobb súlyú a fejlett ipari szerkezetben; visszaszorul, sőt nem ritkán el is tűnik a tömegtermelő könnyűipar, a vas- és acélipar, az építőanyag-ipar, sőt az élelmiszeripar is.
- A gazdasági/ipari átstrukturálódáshoz tartozik a bonyolultabb tevékenységre, a korszerű, high-tech termékek gyártására, illetve a stratégiai elemek erősítésére való törekvés. Az újraiparosodás lényege a növekvő termelékenység, amely egyaránt köszönhető az új technológiának és az ágazati, tevékenységi, illetve termékszerkezeti változásoknak.

Az újraiparosodás egyaránt jelenti tehát új ágazatok, tevékenységek, termékek megjelenését ott, ahol eddig ilyesmivel nem foglalkoztak. Egyúttal jelenti azt a szerkezeti változást, amikor tradicionális ipari tevékenységek megszűnnek vagy jelentősen visszaszorulnak, és helyüket más ipari tevékenységek veszik át.

Az újraiparosodás folyamatának mérése felveti a kérdést: a teljesítményt vagy a munkahelyek számát vegyük-e alapul? Az abszolút változást vagy a struktúrában elfoglalt részarány változását mérjük? Ez korántsem csak technikai kérdés. Egyrészt a munkahelyek tömeges megszűnése, gyárak bezárása, sőt, egyes ipari ágazatok eltűnése súlyos szociális kérdés, még akkor is, ha az országos mutatók összességében növekvő foglalkoztatást mutatnak. Hiszen nem ugyanazok és nem ugyanott váltanak munkahelyet. Másrészt, ipari kultúrák tűnhetnek és tűnnek el egyes, akár országoknál is nagyobb régiókból. Az EU megkülönböztetett mezőgazdasági politikájának egyik magyarázata éppen az, hogy fenn kell tartani Európa egész térségében a

mezőgazdasági kultúrát... de mi van az ipari kultúrával? Vajon ez nem tartozik az Európai Unió prioritásai közé? Mindez azt tükrözi, hogy az ipari munkahelyek, az ipari foglalkoztatás az újraiparosodás érzékeny – a közvélemény számára legfontosabb – tartalmi eleme. Az viszont kétségtelen, hogy a gazdasági/ipari szerkezetváltás a fejlődés talán legfontosabb eszköze, módja. (A termelékenység növekedése bekövetkezhet annak révén is, hogy csökken a foglalkoztatás). Joggal állítható, hogy a korábbi évszázadok során is ágazatok, termékek tűntek el a gazdaságból. Miért ragaszkodnánk akkor most az egyes, a gazdaságokból kiszoruló ágazatokhoz, termékekhez? Választás helyett inkább kompromisszumot ajánlunk: elemzésünkben fenntartjuk mindkét – a foglalkoztatást és a termelést is figyelembe vevő – megközelítést.

Az iparban zajló folyamatok új nemzetközi munkamegosztást alakítanak ki. A világ nagyrégiói annak révén is jellemezhetők, hogy milyen – iparhoz köthető – folyamatok mennek végbe térségük gazdaságában.

Területi szempontból térségeinket a következő főbb csoportokba soroltuk:

- *Ahol meghatározó az ipari tevékenység visszaszorulása és elköltözése az ország gazdaságából, vagyis az olyan gazdaságok, amelyeket a dezindusztrializáció és az ipari delokalizáció jellemez elsősorban.* Ezekben a gazdaságokban is jelentős ipari szerkezeti átalakulás ment végbe: a korábbi tradicionális, alacsonyabb hozzáadott értéket termelő ágazatok helyét a nagy hozzáadott értékű iparok, a high-tech, a nagy termelékenységű ágazatok, illetve az új ipar foglalta el. Ezért ebbe a körbe többnyire a fejlett országok tartoznak, ahol az ipari munkahelyek száma drasztikusan csökkent, de az iparból származó GDP akár növekedett is az elmúlt években. Jellemző ezekre az országokra az erőteljes terciarizáció, vagyis az elvesztett ipari munkahelyeket a terciar szektorban megjelenő új foglalkozási lehetőségek pótolták; sőt, ezen országok gazdasági teljesítménye az ipari delokalizációval párhuzamosan számottevően növekedett. Dezindusztrializáció és ipari delokalizáció ment végbe a fejlett nyugati országokban, mely az Amerikai Egyesült Államokban az 1960-as években, Nyugat-Európában az 1980-as években kezdődött, és különösen az ezredfordulóra erősödött fel.
- *Újraiparosodó térségekben,* országokban az egész gazdasági fejlődést meghatározó ipari szerkezetváltás megy (ment) végbe. Új ipari ágazatok (nem csak az IKT körébe tartozóak) jelentek meg, elsősorban a külföldi működőkeberuházásoknak köszönhetően. Az elvesztett tradicionális ipari munkahelyeket az újonnan megjelenő ipar jórészt pótolta, de a lassúbb terciarizáció következtében a foglalkoztatási szint csökkent, és általában növekedett a munkanélküliség. Az ipar termelékenysége látványosan növekedett, sokszor annak ellenére, hogy a high-tech iparnak többnyire az egyszerű, viszonylag kis hozzáadott-értéket termelő részét (az autóiparban például az összeszerelő tevékenységet) helyezték ki a külföldi befektetők ezekbe az országokba. Az is az

újraiparosodás jellemzője, hogy az ipari beruházások ágazatilag és területileg az ipar korábbi szerkezetéhez képest koncentráltabban, sokszor csak néhány vállalatban összpontosulva jelennek meg. Az újraiparosodás elsősorban egyes nyugat-európai periférikus országokra (Írország, Finnország, Spanyolország), valamint a gyorsabban átalakuló kelet-közép-európai országokra jellemző (Visegrádi országok, Szlovénia, Baltikum).

A gazdasági/ipari válság hosszabban tartó folyamat, vagyis a dezindusztrializációból az újraiparosodás irányába történő váltás lassabban zajlik más kelet-európai országokban (Oroszország, Románia, Bulgária stb.). Ezekben az országokban is elindult az újraiparosodás, de hogy milyen intenzitással milyen változásokat fog eredményezni, még nem lehet tudni.

- A dinamikusan fejlődő országok – mint Kína, a délkelet-ázsiai országok, India, a latin-amerikai országok – jelenleg még az *indusztrializáció* folyamatát élik, ahol a tradicionális ipari ágazatok is még bővülnek, ugyanakkor megjelenet, sőt, dinamikusan fejlődik már az új ipar és a korszerű, high-tech tevékenység is. Ezekben az országokban tömegesen jönnek létre új ipari munkahelyek, mindazonáltal már itt is lassan csökkenő tendenciát mutat az ipar részaránya a foglalkoztatásban.

Delokalizáció, iparosodás és újraiparosodás a világban

A dezindusztrializáció, az újraiparosodás és az iparosodás fogalmai sem térben, sem időben nem választhatók el egymástól, tiszta típusok nem léteznek. Ezek a folyamatok párhuzamosan zajlanak egy-egy országon vagy régión belül, gyakran még azonos ágazatokban is. A karakterisztikus térségi csoportok előbbi szerkezetben való áttekintése azonban segíthet tisztázni az újraiparosodás körüli fogalmi vitákat.

A világszintű, valamennyi nagyrégiót érintő átrendeződési folyamatok nagyságrendjét jól mutatja a világ néhány országát tartalmazó adatsor (*1. táblázat*), amelyben elkülöníthetővé válnak az előbbieken nevesített térségtípusok is. A fejlett világ egyes országaiban már az 1960-as, 1970-es évektől is jelentősen csökkent, vagy stagnált az ipari foglalkoztatottak száma, illetve az összes foglalkoztatottakon belüli aránya. Ehhez a csoporthoz csatlakozott 1990 után a kelet-ázsiai térség néhány országa (például a táblázatban szereplő Dél-Korea). 1990 után jelentős visszaesés történt a volt szocialista országokban is, de egyes országokban az 1990-es évek közepétől, máshol időben eltolva, az ezredforduló után az ipari munkahelyek száma újra emelkedni kezdett.² A harmadik térségtípus az iparosodás jellemzőit mutatja: Európa határán ide tartozik Törökország, de hasonlóan nagy ütemű és több milliós új ipari munkahelyet eredményező folyamatok rajzolódnak ki Kelet-Ázsiában és Latin-Amerikában is. Ezeket a térségtípusokat mutatjuk be a következőkben néhány jellegzetes országot, példát kiemelve.

1. TÁBLÁZAT

Ipari foglalkoztatottak száma a világ néhány országában (ezer fő)
(Industrial Employment in Selected Countries of the World – in Thousands)

Ország	1985	1995	2005	változás 1995– 2005 között
<i>Dezindusztrializálódó országok</i>				
Japán	20 250	21 670	17 750	-3 920
Németország	10 684	13 003	10 849	-2 154
Egyesült Államok	30 048	29 984	28 074	-1 910
Nagy-Britannia	8 430	6 951	6 224	-727
Dél-Korea	4 415	6 827	6 137	-690
Franciaország	6 768	5 782	5 514	-268
Svájc	1 194	1 133	993	-140
Svédország	1 283	1 033	939	-94
<i>Újraiparosodó országok</i>				
Spanyolország	3 377	3 769	5 637	+1 868
Írország	313	361	537	+176
Magyarország	1 496	1 199	1 265	+66
Szlovákia	...	835	859	+24
Finnország	777	571	619	+48
<i>Iparosodó országok</i>				
		1990	2005	változás 1990– 2005 között
Kína		121 220	*130 480	+9 260
Indonézia		10 416	17 065	+6 649
Mexikó		6 503	11 021	+4 518
Brazília		14 093	**17 757	+3 664
Törökország		3 599	5 452	+1 853

Megjegyzés: *2002, **2004

Forrás: OECD ALFS Database; KSH (2004); ILO (2007).

Első csoportunkhoz a *dezindusztrializáció térségei* tartoznak, ahol egyszersmind általában az ipari tevékenységek más országokba való áthelyeződéséről (delokalizációról) is beszélhetünk. Az ipari foglalkoztatottság csökkenése az Egyesült Államokban kezdődött: a feldolgozóiparban foglalkoztatottak részaránya az 1965-ös csúcsponttól (28%) 2006-ra 10,8%-ra csökkent. A gazdaság szerkezeti átalakulás viszont itt is egy hullámmal, megélenkülő és lelassuló-visszaforduló szakaszokból álló folyamatot takart. Az ipari munkahelyek száma nagyjából változatlan maradt 1970 és 1994 között (Rowthorn–Ramaswamy 1997), ám közel 3 millió fővel csökkent 2000 után (Bureau of Labor Statistics 2008).

Nyugat-Európában a folyamat később indult, és nem is volt olyan gyors ütemű, mint az Egyesült Államokban. 1970 és 2005 között az EU-15 tagállamok körében az ipar súlya a foglalkoztatásban a legtöbb esetben 10–20 százalékponttal csökkent. 1995 és 2005 között a csökkenés abszolút értékben Németországban a kétmillió főt, Nagy-Britanniában a hétszázezer főt, Franciaországban a kétszázötvenezeret is meghaladta. A dezindusztrializációs folyamatok megítélésének nem egyértelmű voltát jól mutatja, hogy az értéktermelésben – szemben a foglalkoztatással – az ipar részaránya nem változott a termelékenység növekedése miatt (*Haahr–Hansen–Andersen* 2006). Összességében tehát a fejlett térségekben a gazdaság olyan módon alakult át, hogy a kisebb hozzáadott értékű, alacsonyabb termelékenységű ágazatokat, termelést felváltották a termelékenyebb ágazatok. Ebből pedig az országok gazdasága és társadalma egyértelműen profitált. Igaz ez annak ellenére, hogy Nyugat-Európában a megszűnő ipari munkahelyekről szóló vállalati delokalizációs döntések bejelentését legtöbb esetben a közvélemény élénk elutasítása kíséri.

A *kelet-közép-európai térség* átmenetet képez az első (dezindusztrializációs) és a harmadik (iparosodó) csoport között, jellegzetes, ám a nyugat-európaítól eltérő újraiparosodási folyamatokat mutatva. A piaccgazdasági átmenet során megszűnő tradicionális ipari munkahelyeket – a nyugat-európai példával szemben – az 1990-es évtizedben nem tudta pótolni a szolgáltató szektor bővülése. Viszont a felszabadult volt ipari munkaerő munkaerő-piaci szempontból is lehetőséget adott az 1990-es évek közepétől (Oroszországban és más FÁK-tagállamokban később) felgyorsuló újraiparosodásra, döntően nyugat-európai működőtőke-befektetések révén. Az ipari foglalkoztatottak számának bővülése a Visegrádi országok körében Magyarországon már 1996-tól megindult, Csehország és Szlovákia 2000-től, Lengyelország 2003-tól kapcsolódott be. Az ezredforduló után néhány országban (Csehországban, Magyarországon) rövid, két–három éves stagnáló-visszaeső átmeneti időszak következett be az ipari munkahelyek számának változásában, amelyet a legfrissebb 2006-os adatok alapján valóban átmenetinek tarthatunk. Hasonló folyamatok mentek végbe az Európai Unió nyugati perifériáján, Írországban, ám itt a döntően az Egyesült Államokból érkező befektetések már az 1990-es évek elejétől új lendületet vettek (*Breathnach* 1998).

A nyugatról keletre történő átrendeződést alátámasztják a makroszintű adatok (foglalkoztatottak száma) mellett a vállalati adatok is, melyek szerint a vállalati delokalizáció következtében Nyugat-Európában megszűnt munkahelyek száma az utóbbi években döntően az ipar (és nem a szolgáltatások) különböző ágazataiban magas. Többek között a gép- és villamos gépgyártásban kíséri a nyugat-európai csökkenést kimutatható kelet-közép-európai növekedés. Ugyanakkor mindkét országcsoportban visszaesett a low-tech ágazatokban (élelmiszeripar, textilipar) való foglalkoztatás (*Eurofound* 2006), ezen szükségletek kielégítése így a jelek szerint például a gyorsan bővülő ázsiai térségre hárul.

Harmadik csoportunkból az ipari tevékenységek áthelyeződésének egyik mintaterületét vizsgáljuk részletesen, Kelet-Ázsia *iparosodó országait* (NIC-országok³). Az országcsoport elnevezése némileg leegyszerűsítő abban a tekintetben, hogy ezen államok az iparosodás előtt is rendelkeztek kisebb volumenű és zömmel tradicionális iparral, mindazonáltal jól érzékelteti az iparosodás és újraiparosodás közötti különbségeket. A munkamegosztás révén az iparosodás több generációját különböztetik meg a szerzők (NIC1: Tajvan, Szingapúr, Hongkong, Dél-Korea; NIC2: Malajzia, Thaiföld, Indonézia, Fülöp-szigetek; NIC3: Kína, Vietnam), amelyek a gazdasági fejlettség különböző szintjeivel társíthatók (*Probáld* 1998). A több generációra való felosztás ugyanakkor azt is jelenti, hogy az országok maguk is különböző iparosodási szakaszokon mennek keresztül. Azonban ismét hangsúlyoznunk kell, hogy az ipari átalakulás nem egyszerű, lineáris pályán valósult meg ebben az országcsoportban sem (*Bernard–Ravenhill* 1995).

A kelet-ázsiai folyamatok elindításában nagy szerepe volt a japán működőtőke-kivitelnek és a befogadó országokban rendelkezésre álló munkaerőnek. Az átalakulások eredményeképpen kereskedelmi háromszög alakult ki: a kelet-ázsiai ipari termelést irányító transznacionális vállalatoknál a megszokottnál erősebb tőke- és technológiai függést írnak le a japán (tajvani, dél-koreai) anyavállalattól, a harmadik pillért pedig Európa és az Egyesült Államok adja, amelyek a késztermékek exportjának legfontosabb céltérségei (*Bernard–Ravenhill* 1995). Ehhez hasonló kereskedelmi háromszög a kelet-közép-európai térségben nem alakult ki: a késztermékek döntő hányada visszakerül a tőkebefektető nyugat-európai régióba.

Ha az elméletek és a szakirodalom után magukat a számokat vizsgáljuk meg, kizárólag az ipari részarányok elemzése – éppen a foglalkoztatottság általános növekedése miatt – némileg félrevezető lehet. *Rowthorn és Ramaswamy* tanulmánya (1997) például Hongkonghoz és Szingapúrhoz hasonlóan Tajvanon is dezindusztrializációt említ az elmúlt harminc évben, holott 1975-höz képest 2005-ig 1,2 millió új ipari munkahely jött létre (*2. táblázat*). Dél-Koreában a foglalkoztatási részarány változatlansága kétmillió új ipari munkahelyet jelentett, a Fülöp-szigeteken az aránycsökkenés mellett megkészsereződtek az ipari munkahelyek. Malajziában, Thaiföldön és Indonéziában az arányok változása összhangban van az abszolút értékek növekedésével. A régió egészét nézve az 1975 és 2005 közötti harminc évben nagyfokú átrendeződés ment végbe. Japánban 2,5 millió, Hongkongban félmillió ipari munkahely szűnt meg, ezzel szemben a többi államban összesen 19,7 millió új jött létre. Vagyis *minden megszűnt ipari munkahely helyett az országcsoport más tagjainál nyolc újabb létesült*. A részarányok stagnálása bizonyos országokban pedig arra is utal, hogy az iparosodás mellett egyáltalán nem elhanyagolható terciér bővülés is végbement.

2. TÁBLÁZAT

A feldolgozóipari foglalkoztatás változása néhány kelet-ázsiai országban (1975–2005)

(Changes in the Manufacturing Employment in Selected East Asian Countries, 1975–2005)

<i>Ország</i>	<i>A feldolgozóipari munkahelyek változása (ezer fő)</i>	<i>A feldolgozóipar arányának változása a foglalkoztatottak között (százalékpont)</i>
Japán	-2 469	-7,2
Tajvan	1 208	-0,1
Szingapúr	266	-4,8
Hongkong	-514	-38,0
Dél-Korea	2 029	0,3
Malajzia	1 823	12,2
Thaiföld	4 271	8,1
Indonézia	8 711	5,1
Fülöp-szigetek	1 393	-2,2

Forrás: Timmer–de Vries (2007) adatai alapján saját számítás.

Újraiparosodás Magyarországon

Magyarországon a szocialista gazdaságpolitikában kiemelt szerepet élvező ipar súlya a szocializmus utolsó éveiben már valamelyest visszaesett, majd a rendszerváltás első éveiben válságba került: a nagyvállalatok szétestek, jórésük csődbe jutott és megszűnt. Az iparban foglalkoztatottak száma 1994-ig 40%-kal, félmillió fővel csökkent, s visszaesett az ipar GDP-részaránya is. 1992-ben az ipari kibocsátás mindössze az 1989. évi háromnegyedét tette ki (ez megfelel az 1975. évi értéknek). Erőteljes *dezindusztrializáció* zajlott, mely a rendszerváltás utáni gazdasági térszerkezetre is rányomta bélyegét.

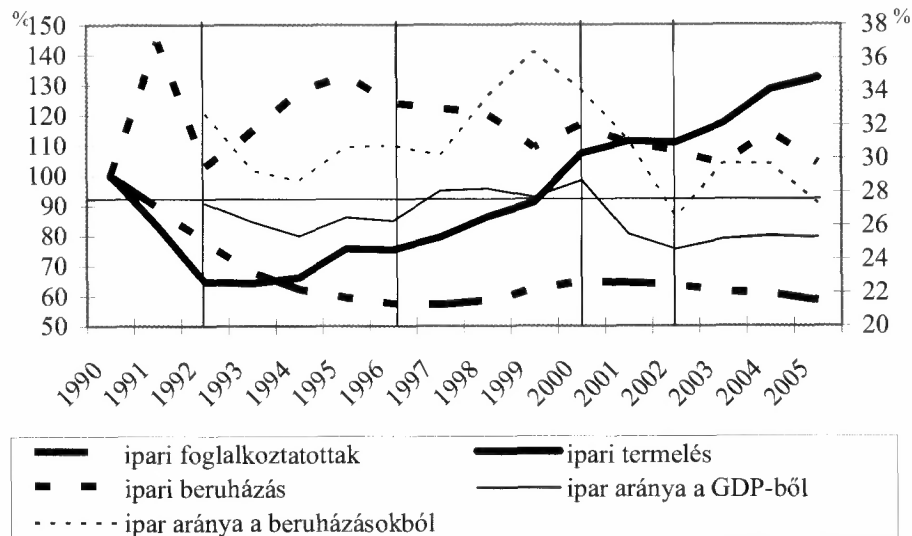
Az 1990-es évek közepétől – bár egyes térségekben a dezindusztrializáció továbbra is jellemző maradt (pl. Budapest, Borsod-Abaúj-Zemplén megye) – a gyorsuló gazdasági fejlődésben az ipar meghatározó szerepet töltött be. A gazdasági növekedés motorja az *újraiparosodás* lett. Az ipar fejlődési üteme meghaladta a nemzetgazdaságét, következésképpen a legtöbb tercier ágazatét és természetesen a mezőgazdaságét. A fejlődésben igen fontos szerepet játszottak a külföldi működőtőkebefektetések. Az újraiparosodás új munkahelyek létrehozásával is járt, az ezredfordulóig százezerrel nőtt az ipari foglalkoztatottak létszáma. Az 1990-es évek második felében a gyors gazdasági fejlődésnek az ipar volt a fő hajtóereje, az ipar szerepe a GDP-növekedésben jóval nagyobb volt, mint a GDP-aránya, különösen vidéken. 1994–2001 között a GDP-növekedés egyharmadát (a fővárost leszámítva a 40%-át) az ipar adta. A beruházások egyre nagyobb hányada az iparban valósult meg (1994: 28%, 2000: 36%). Az újraiparosodás elsősorban az észak-dunántúli megyékben

játszott fontos szerepet, ugyanakkor az ország többi (Budapesten kívüli) térségében is a GDP-növekedésben nagyobb szerepe volt az iparnak, mint azt az adott térség gazdasági struktúrájában betöltött szerepe indokolta volna.

Az ezredforduló után döntően a világgazdasági folyamatok begyűrűzésének hatására a növekedés dinamizmusa csökkent, a beruházások volumene visszaesett, az ipar vesztett a súlyából, s a foglalkoztatottak létszáma is visszaesett az 1990-es évek közepének szintjére. Ezzel párhuzamosan azonban jelentős struktúraváltás zajlott az iparban: egyes munkaintenzív, alacsony hozzáadott értékű ágazatok (könnyűipar, egyes elektronikai tevékenységek, kábelköteg-gyártás stb.) leépültek (megindult a delokalizáció Magyarországról: pl. IBM, Marc, Flextronics), miközben a korábbi meghaladó mértékben emelkedett a termelékenység és növekedett a tőkeintenzív és magasabb hozzáadott-értékű tevékenységek súlya. Az ezredfordulót követő recessziós évek után 2003-tól az ipar újra a – korábnál csekélyebb mértékű – gazdasági fejlődés motorja lett. Az ipari fejlődés visszatért a gyorsabb, bár az 1990-es évek végi ütemet már el nem érő sebességre. Az ipar súlya a GDP-ben 2005-ben az 1994-es értéknek felelt meg (25%). Jelenleg is a feldolgozóipar az egyik legdinamikusabb ágazat a magyar gazdaságban, az export túlnyomó részét adva.

1. ÁBRA

*Az ipari fejlődés különböző szakaszainak jellemzői
(Characteristics of Stages of Industrial Development in Hungary)*

Megjegyzés: a bal oldali skálán jelzett ipari foglalkoztatottak, termelés és beruházások értékei az 1990-es szinthez képesti változást jelzik, a jobb oldali skála mutatja az ipar arányának alakulását a GDP-ből és beruházásokból.

Forrás: KSH.

A rendszerváltás után tehát az ipar volumene és aránya a termelésben és a beruházások terén is változott, annak dinamikája alapján több fejlődési szakasz rajzolódik ki (1. ábra): visszaesés (általános dezindusztrializáció) (1989–1992), stabilizáció és beruházások (1993–1996), ipari „boom” (általános reindusztrializáció) (1997–2000), megtorpanás (2001–2002), lassú növekedés (2003 után). E szakaszok ipari dinamikáját nagymértékben meghatározták a világgazdasági folyamatok, a privatizáció és az erősödő verseny. Az egyes szakaszokban a nemzetközi vállalati mozgások dinamikája is különbözött.

Az újraiparosodás átalakította az ipar belső szerkezetét. A szocialista gazdaságpolitikában kiemelt szerepet játszó anyag- és energiaigényes nehézipari ágazatok visszaszorultak, majd az ezredforduló után ugyancsak visszaesett a munkaerőigényes, s az 1990-es évek második felében még felfutó könnyűipar is. A magyar ipar húzóágazataivá – elsősorban a külföldi működőtőke-befektetések révén – a gépiparhoz tartozó, új technológiával termelő, exportorientált, nagy termelékenyséű, illetve korábban a magyar ipari struktúrából hiányzó ágazatok kerültek (közúti járműgyártás, elektronikai és híradástechnikai ipar). Egyes megyékben már a gépipari ágazatok hozzák léte az ipari GDP kétharmadát (Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Sopron), de egy-két kivételtől eltekintve (Budapest, Tolna, Csongrád megye) mindenhol a gépipar vált a legfontosabb iparággá (Rédei–Jakobi–Jeney 2002; Kukely 2004). Ez hozzájárult ahhoz, hogy az egyes téregységek ipari struktúrája hasonlóvá vált: a dezindusztrializációs szakaszhoz képest – a Dél-Dunántúl és részben a Dél-Alföld kivételével – minden régióban az országos iparszerkezettel többé-kevésbé analóg struktúra alakult ki (3. táblázat). A hasonló szerkezeti jelleg azonban az egyes téregységekben igen különböző volumennel, s a külföldi tőke erősen differenciált jelenlétével párosul.

3. TÁBLÁZAT

Az egyes régiók iparszerkezetének az országos átlaghoz képest számított korrelációs értékei az ipari GDP alapján
(Rank Correlations between National and Regional Industrial Structures Measured by the Industrial GDP)

Régió	1994	2005
Közép-Magyarország	0,91	0,93
Közép-Dunántúl	0,80	0,92
Nyugat-Dunántúl	0,84	0,93
Dél-Dunántúl	0,43	0,57
Észak-Magyarország	0,82	0,98
Észak-Alföld	0,91	0,98
Dél-Alföld	0,82	0,84

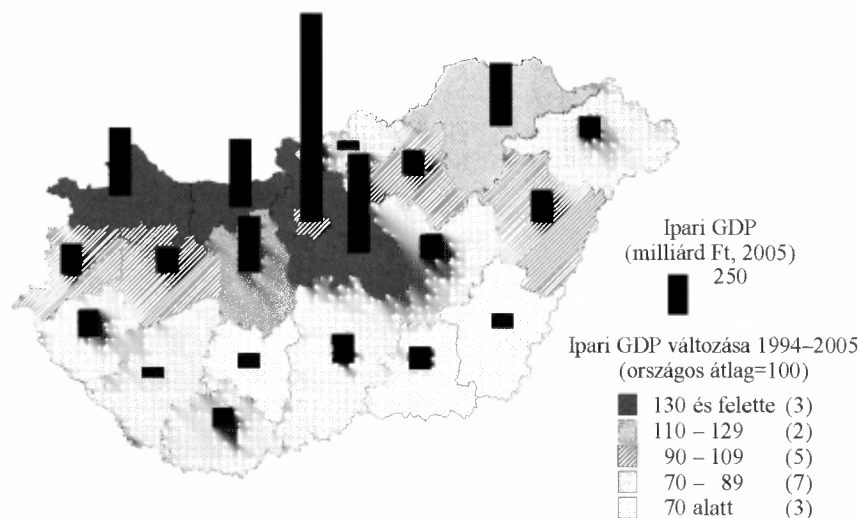
Forrás: Kiss J. adatai alapján saját számítás.

Az újraiparosodás területi következményei

A rendszerváltás után az ipari térszerkezet jelentős átalakuláson ment keresztül (Nemes Nagy 1999; Barta 2002; Kiss É. 2002). A korábbi struktúrát egy attól alapvetően eltérő, új térszerkezet váltotta fel. Az ipari termelés súlypontja nyugat felé tolódott el, a területi egyenlőtlenségek növekedtek (2. ábra).

2. ÁBRA

*Az ipari hozzáadott-érték területi különbségei Magyarországon
(Spatial Differences of Industrial Gross Value Added on County Level)*

Forrás: Kiss J. adatai alapján saját szerkesztés.

A budapesti ipari koncentráció csökkent, a főváros gazdaságában a tercier ágazatok töltik be a húzószerepet. Ugyanakkor kisugárzó hatása egyre nagyobb térségre terjed ki, a metropolizálódás révén a főváros és térsége között új, a korábbinál szorosabb munkamegosztás alakul ki: az ipari termelés egyre inkább a *főváros körüli agglomerációs gyűrű területére* „vonul ki”, az új ipari beruházások itt koncentrálnak.

A vidéki térségek differenciálódásában az iparnak meghatározó szerepe volt: a legdinamikusabb észak-dunántúli megyék fejlődésüket elsősorban ipari növekedésüknek köszönhetik. Ugyanakkor a szerkezetváltás problémáival (vagyis többnyire a leépülő iparral) küzdő térségek lemaradása fokozódott. Az ipari jellegű régiók az 1990-es években a fejlettségi rangsor szélső pólusain helyezkedtek el (Kiss J. 1998). Az ezredforduló után azonban Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön is előre mozdult az ipar, új ipari beruházások jöttek létre, a dél-magyarországi régiók leszakadása viszont fokozódott (4. táblázat).

4. TÁBLÁZAT

*Az ipari bruttó hozzáadott érték területi koncentrációja (%)
(Regional Concentration of Industrial Gross Value Added, %)*

	<i>Régiók</i>	1994	2000	2005
Fejlettek	Közép-Mo., Nyugat-Dunántúl, Közép-Dunántúl	60,5	66,9	68,5
Kapaszkodók	Észak-Mo., Észak-Alföld	21,6	18,5	19,8
Leszakadók	Dél-Dunántúl, Dél-Alföld	17,9	14,6	11,7
	<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: KSH; Kiss János számított adatai alapján.

Az újraiparosodásban meghatározó ágazatok között a nagy termelékenységű, exportorientált, a külföldi tőke által is preferált tevékenységek játszottak meghatározó szerepet. Ezek területi eloszlása alapján kirajzolódó kép is rámutat az észak–déli megosztottságra: az ipari termelés szempontjából meghatározó megyék az ország északi és középső részében összpontosulnak (5. táblázat).

5. TÁBLÁZAT

*A megyék sorrendje az ipar egyes jellemzői alapján
(County Rankings Using Different Industrial Indicators)*

	<i>Húzó- ágazatok*</i>	<i>Ipari export</i>	<i>Ipari KMT</i>	<i>Medium- és high- tech ipar**</i>	<i>Termelé- kenység</i>	<i>Hozzá- adott- érték</i>	<i>Sorrend az összes mutató alapján</i>
1.	Komárom-E.	Komárom-E.	Budapest	Budapest	Komárom-E.	Budapest	Komárom-E.
2.	Győr-Moson-Sopron	Budapest	Győr-Moson-Sopron	Pest	Győr-Moson-Sopron	Pest	Budapest
3.	Budapest	Győr-Moson-Sopron	Pest	Komárom-E.	Fejér	Komárom-E.	Győr-Moson-Sopron
4.	Pest	Pest	Komárom-E.	Győr-Moson-Sopron	BAZ	Győr-Moson-Sopron	Pest
5.	BAZ	BAZ	Fejér	BAZ	Zala	BAZ	BAZ

Megjegyzés: * iroda- és számítógép, villamosipari gépek, ill. híradástechnikai termékek gyártása, közúti gépjárműgyártás; **vegyi anyag és termék, gép és berendezés, iroda- és számítógép, villamosipari gépek, ill. híradástechnikai termék és műszer gyártása, járműgyártás.

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés.

Az ipari termelés abszolút mérete mellett az elmúlt másfél évtizedben az ipari fejlődés dinamikájában is számottevő területi különbségek figyelhetők meg (6. táblázat).

6. TÁBLÁZAT

*A megyék sorrendje az ipari termelés növekedési ütemét tekintve
(County Rankings on the Basis of Industrial Production Growth Rates)*

	1990–1995 között*	1995–2000 között	2000–2005 között	1990–2005 között
1	Vas	Fejér	Komárom- Esztergom	Komárom- Esztergom
2	Fejér	Győr-Moson- Sopron	Heves	Fejér
3	Somogy	Komárom- Esztergom	BAZ	Vas
4	Zala	Somogy	Pest	Győr-Moson- Sopron
5	Komárom- Esztergom	Baranya	Jász-Nagykun- Szolnok	Somogy
6	Tolna	Zala	Zala	Zala
7	Hajdú-Bihar	Vas	Bács-Kiskun	Pest
8	Pest	Pest	Veszprém	Heves
9	Bács-Kiskun- Szolnok	Szabolcs- Szatmár-Bereg	Hajdú-Bihar	Hajdú-Bihar
10	Győr-Moson- Sopron	Hajdú-Bihar	Budapest	Jász-Nagykun- Szolnok

Megjegyzés: *1990–1995 között Vas és Fejér megye kivételével az ipari termelés visszaesett, a listán szereplő megyékben kisebb mértékben.

Forrás: Nemes Nagy (1999) és a KSH adatai alapján saját szerkesztés.

Ötéves időszakokat tekintve, alapjaiban különböző kép rajzolódik ki. Ebben szerepet játszott az, hogy egy-egy nagyberuházás nagy befolyással bír egy-egy megye termelésének alakulására, másrészt a növekedés üteme általában azokban a terület-egységekben magasabb, ahol az ipar kisebb szerepet tölt be, mérete kisebb. Mindössze három olyan megye volt, amely mindhárom szakaszban a legdinamikusabb megyék között található (Komárom-Esztergom, Pest, Zala), s csupán négy (Békés, Csongrád, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg), amely soha nem jelent meg az ipari termelés növekedési rangsorának első felében. Ez egyrészt azt is jelenti, hogy a beruházók új tényezőket (pl. munkaerőt) keresve továbbléptek, s új térségek is bekapcsolódtak az (újra)iparosodásba, ami kedvező folyamatként értékelhető. Az újraiparosodás fázisa az egyes terület-egységekben különböző időszakban jelentkezett: Győr-Moson-Sopron és Fejér megyében az 1990-es évek közepén, Komárom-Esztergom megyében az ezredforduló éveiben, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében pedig csak 2003 után. Az ezredforduló után több olyan megye jelent meg a rangsor első felében, amely korábban nem volt jelen, köztük néhány olyan, amely tradicioná-

lisan jelentős iparral rendelkezett, de az 1990-es években tartós dezindusztrializáció jellemezte. Az újraiparosodás tehát térben kiterjedt, így e térségekben is struktúraváltást eredményezett.

Ugyanakkor a növekedési ütem mögött az egyes szakaszokban eltérő volumenek jelennek meg: az elmúlt másfél évtized ipari fejlődésében az „ipari boom” időszaka, tehát az 1990-es évek második fele volt a meghatározó, ennek megfelelően a fejlődési ütemet tekintve is azok a megyék emelkednek ki, amelyek ekkor markáns növekedést produkáltak (bár Komárom-Esztergom fejlődésében az ezredforduló utáni évek a meghatározóak). Kevésbé látványos, de az 1990-es évek végétől folyamatos növekedés zajlott a fővároshoz közeli megyékben (Pest, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok). A szocializmus évei alatt kevésbé iparosodott megyék közül a nyugati határ menti Vas és Zala pozíciója változott lényegesen.⁵ Ugyanakkor néhány – szocialista ipari fellegvárnak tartott – megye megújulása máig várat magára, például Veszprém vagy Nógrád megye jelenlegi pozíciója messze elmarad a korábitól, s itt az új beruházások ellenére még a dezindusztrializáció is jellemző.

Az újraiparosodás motorja: a külföldi működőtőke-beruházások

A rendszerváltás utáni gazdasági növekedés és az újraiparosodás motorjai a külföldi működőtőke (KMT)-befektetések voltak és maradtak (Barta–Kukely 2007). A KMT-befektetések segítettek túljutni a gazdasági transzformáció okozta válságon, biztosították a tartós és gyors növekedést, valamint szerepet játszottak a gazdaság modernizálódásában. Mára a külföldi működőtőke mélyen behatolt a magyar gazdaságba, meghatározó tényezővé vált a gazdaság tulajdoni, ágazati, foglalkozási és területi szerkezetében, a technológiai fejlődés motorja lett. A magyar gazdaság sikeressége, növekvő gazdasági teljesítménye szorosan kapcsolódik a külföldi vállalatok tevékenységéhez. A rendszerváltás óta eltelt másfél évtizedben Magyarország gazdasági növekedését az exportorientált és beruházásvezérelt szektorok, elsősorban a feldolgozóipar új elemei határozták meg.

2005-ig több mint 60 milliárd dollár külföldi működőtőke áramlott az országba. A külföldi vállalkozások igen nagy, nemzetközi szinten is kiemelkedő (mindössze Írországgal összevethető) súllyal tettek szert a magyar gazdaságban. A külföldi érdekeltségű vállalkozások állítják elő a bruttó hozzáadott-érték közel felét és az export több mint 80%-át. A külföldi beruházások közel fele az iparba, azon belül is elsősorban a feldolgozóiparba irányult. A feldolgozóipari termelés 70%-át külföldi tulajdonú cégek állítják elő. 2002 óta azonban a külföldi tőke egyre nagyobb hányada a terciér szektorba áramlik, így – bár továbbra is meghatározó, de – kissé csökken a feldolgozóipar súlya mind a foglalkoztatást, mind az értékesítést, mind a vállalatok saját tőkéjét illetően (7. táblázat). A külföldi tőke az újraiparosodás mellett a terciérizációban is növekvő szerepet játszik.

7. TÁBLÁZAT

*A feldolgozóipar arányának változása a külföldi működőtőke-befektetéseken (%)
(Changes in Manufacturing Shares of Foreign Direct Investments, %)*

	<i>Külföldi, feldolgozóipari cégek aránya</i>	<i>Külföldi, feldolgozóipari cégek saját tőkéje</i>	<i>ebből: külföldi tőke</i>	<i>Külföldi, feldolgozóipari cégek nettó árbevétele</i>	<i>Külföldi, feldolgozóipari cégek létszáma</i>
1995	17	37	41	41	53
2000	15	38	41	48	59
2002	14	47	47	53	60
2005	13	50	42	50	55

Megjegyzés: Legalább 10% külföldi tulajdonrészrel rendelkező vállalkozások.

Forrás: KSH Statinfo.

A KMT-befektetések számottevő szerepet játszottak a gazdaság területi szerkezetének formálásában is. A fővárosi térségben ugyan a tercier beruházások a meghatározóak, de így is az összes ipari KMT több mint egyharmada a Középmagyarországi régióba került. Minden más régióban a feldolgozóipar volt a külföldi befektetések fő célpontja. Nyugat- és Közép-Dunántúlon a külföldi befektetések 90%-a a feldolgozóiparba került, Észak-Magyarországon és Dél-Alföldön emellett az energetikai ipar beruházásai is jelentős tőkét vonzottak. Nincs olyan vidéki régió, ahol az ipari beruházások nem tették ki a külföldi befektetések legalább háromnegyedét! (8. táblázat)

8. TÁBLÁZAT

*A feldolgozóipar aránya a külföldi működőtőke-befektetéseken 2005-ben (%)
(Manufacturing Share in Foreign Direct Investments on Regional Level, 2005, %)*

	<i>Külföldi, feldolgozóipari cégek száma</i>	<i>Külföldi, feldolgozóipari cégek saját tőkéje</i>	<i>ebből: külföldi tőke</i>	<i>Külföldi, feldolgozóipari cégek nettó árbevétele</i>	<i>Külföldi, feldolgozóipari cégek létszáma</i>
Közép-Magyarország	8	37	21	29	32
Közép-Dunántúl	24	89	90	88	81
Nyugat-Dunántúl	20	90	91	86	81
Észak-Magyarország	33	80	74	83	84
Dél-Dunántúl	25	76	81	75	83
Észak-Alföld	16	86	88	71	82
Dél-Alföld	23	47	47	56	78
Összesen	13	50	42	50	55

Megjegyzés: Legalább 10% külföldi tulajdonrészrel rendelkező vállalkozások.

Forrás: KSH Statinfo.

A külföldi beruházásokon belül az ipar dominanciája minden vidéki régióra jellemző, ám továbbra is a Közép-magyarországi régióban koncentrálódnak a külföldi feldolgozóipari cégek több mint 40%-a. A három legfejlettebb régióba került az összes külföldi feldolgozóipari beruházás négyötöde, s az elmúlt évtizedben e térségek súlya még valamelyest nőtt is (9. táblázat). Tehát a külföldi tőkének köszönhető újraiparosodási folyamat a regionális különbségeket tovább fokozta. A vidéki térségek közül különösen az észak-dunántúli megyék profitáltak a külföldi feldolgozóipari beruházásokból, az itt magyarországi székhellyel rendelkező cégek tőkeállománya több mint kétszeresen haladja meg a másik négy vidéki régióét.

9. TÁBLÁZAT

*A külföldi feldolgozóipari cégek regionális strukturájának változása (%)
(Changes in Regional Structure of Foreign-owned Manufacturing Firms, %)*

	Külföldi tőke a saját tőkéből			Nettó árbevétel			Létszám		
	1995	2000	2005	1995	2000	2005	1995	2000	2005
Közép-Magyarország	48	39	34	42	28	36	37	30	31
Észak-Dunántúl	31	38	46	33	48	41	32	35	35
4 kevésbé fejlett régió	22	23	20	25	24	22	31	36	34
3 legfejlettebb régió	78	77	80	75	76	78	69	64	66

Megjegyzés: Legalább 10% külföldi tulajdonrészrel rendelkező vállalkozások.

Forrás: KSH Statinfo.

A delokalizáció szerepe az újraiparosodásban

Az újraiparosodásban meghatározó szerepet játszott a delokalizáció, azaz a fejlett országokból Magyarországra áthelyezett ipari tevékenység. Magyarország a delokalizációs tevékenység nyertesei közé tartozik. A delokalizáció okai között a legfontosabb szerepet az alacsony termelési költségek játsszák, mely különösen a nagy munkaerő-intenzitású tevékenységek s a könnyen exportálható termékek terén érvényesül. Magyarország (s hasonlóan más kelet-közép-európai országok), mint az európai magterülethez közel fekvő, stabil gazdasági-politikai rendszerrel jellemezhető uniós tagország a külföldi vállalatok számára egyre vonzóbbnak bizonyult. Több cég jelentős beruházást létesített Magyarországon, miközben Európa más térségeiben megszüntette vagy redukálta termelését, vagy adott termék bővülő piacának ellátásához új magyarországi telephelyet létesített. A magyarországi termelés jelentős hányada nem a hazai keresletet célozta meg, hanem nyugat-európai piacokra került. Az újraiparosodásban az új befektetések mellett a már jelenlévő vállalatok pótlólagos beruházásai válnak egyre inkább meghatározóvá. Azonban már nemcsak a kapacitások bővítése, hanem a termékskála magasabb hozzáadott-értékű szegmensei

felé történő eltolódás is egyre jellemzőbb. Az ezredforduló óta a termelésáthelyezés Magyarországról is megindult. Jellemzően az alacsony hozzáadott értékű tevékenységek terén jelent meg a Magyarországról történő kivonulás⁶ (s nemcsak a tradicionális ágazatok, hanem az új ipar területén is), azaz a domináns újraiparosodással párhuzamosan, kisebb mértékű dezindusztrializáció is zajlik. A kettő eredőjeként lejátszódó technológiai és termék-szerkezetváltás hozzájárul a gazdaság és az ipar fejlődéséhez, a nagyobb hozzáadott értékű termeléshez.

Míndezen folyamatok jelzik, hogy Magyarország az újraiparosodás egyik jellemző példája, ahol ezek a folyamatok először koncentráltan jelentkeznek, majd fokozatosan kiterjednek.

Összegzés

Tanulmányunkkal azt szeretnénk hangsúlyozni, hogy az újraiparosodás semmiképpen sem jelez valamiféle új trendet a gazdasági fejlődésben. Olyan ismert ipari folyamatok jelenleg is fontos szerepéről számolunk be, amelyek innovativitásuk, illetve térbeli kihatásaik következtében a figyelmet *újra* az iparra terelték.

Az újraiparosodás – tartalma szerint – két fontos változást jelez:

- Egyrészt a technológiai fejlődéssel új ágazatok jelennek meg (IKT), amelyek részben a feldolgozóipar részét képezik, és az IKT mint új technológia átítatja, innovatívvá teszi a gazdaság/ipar más (tradicionális) ágazatait. (A statisztikusoknak kell megoldani az IKT ipari és szolgáltató kettősségének kezelését, amelyre már megoldások is születtek.⁷) Az innovatív ipar jelenleg is a gazdasági növekedés meghatározója a fejlett országokban.
- Másrészt átstrukturálódási folyamat megy végbe az iparban, a dezindusztrializációs folyamatban eltűnnek a tradicionális ipar alacsony hozzáadott értékű ágazatai, és helyüket a high-tech vagy más, magasabb termelékenységű ágazatok foglalják el. A korábbi szerkezetváltási folyamatokhoz képest újdonság, hogy ennek legfontosabb mozgatói a multinacionális vállalatok. Külföldi beruházásaik révén korábban nem létező tevékenységek, és/vagy magasabb termelékenységű, high-tech ágazatok kerülnek a kevésbé fejlett országok gazdaságába.

Megemlítjük, hogy sehol sem zajlottak és zajlanak „tisztá” folyamatok: a dezindusztrializáció, a delokalizáció, az új innovatív ipar és a multinacionális vállalatok ipari beruházásai mindenütt egy időben, egymással párhuzamosan, egymást kiegészítve és keresztezve jelennek meg. Az ipar területi típusait a domináns folyamatok határozzák meg: a fejlett világban az ipar visszahúzódása mellett nagy az innovatív ágazatok jelentősége. A fejlett és a fejlődő világ határán lévő kelet-(közép)-európai országokban a versenyképtelen, túlméretezett szocialista ipar a rendszer összeomlását követően nem bírta a nemzetközi konkurenciát, viszont vonzó terepe lett a fejlett világból származó működőtőke-befektetéseknek. Az iparosodó térségekben (NIC) is jelen van az új ipar, az ipar innovatív ágazatai, de emellett a tradicionális ágazatok is tovább bővülnek.

Az újraiparosodás valójában nem is teljesen megfelelő szó e tanulmányban jelzett folyamatok átfogó megnevezésére, mivel nem az iparosodás megállásáról, majd újraindulásáról, és még kevésbé a korábbi trendek visszafordulásáról van szó, hanem egy olyan összetett folyamatról, amely egyrészt új, innovatív ipari fejlődésre, másrészt az ipar ágazati és térbeli átstrukturálódására vonatkozik.

Jegyzetek

- ¹ Az újraiparosodás egy többé-kevésbé spontán folyamatot ír le, míg az újraiparosítás politikai beavatkozást állít a középpontba. A tanulmányban mi az előbbire fókuszálunk.
- ² Az újraiparosodás kezdete sok tényezőtől függ. A piacgazdasági átmenet sebessége, a tradicionális (nehéz)ipari ágazatok gazdasági súlya, leépülésének üteme alapvetően befolyásolta azt.
- ³ A szakirodalomban elterjedt újonnan iparosodott országok (newly industrialized countries) helyett mi az iparosodó megnevezést használjuk. Ezzel az előbbi fogalom (a valóságos folyamatok által nem megerősített) befejezettséget sugalló tartalmát kiküszöböljük, valamint elkerüljük a kis elnevezésbeli különbségekből (újraiparosodó – újonnan iparosodó) adódó, Kelet-Közép-Európával való esetleges összekeverést.
- ⁴ Ipari jellegűnek tekintjük azokat a megyéket, ahol a foglalkoztatottak legalább egyharmada az iparban dolgozik.
- ⁵ A statisztikákban kiemelkedő pozíciókat elérő Somogy nem tekinthető iparosodott megyének, kedvező pozícióját elsősorban az ország négy megyéjében termelést végző, de tabi székhelyű Flextronicsnak köszönheti (sőt az ipari GDP alapján Somogy a legkevésbé iparosodott megye).
- ⁶ A textil-, bőr- és cipőiparban 2000 és 2005 között 50 ezerrel csökkent a foglalkoztatottak létszáma, s a külföldi tőke aránya radikálisan redukálódott.
- ⁷ A 2008-ban megújított TEÁOR-ban (A gazdasági tevékenységek egységes ágazati osztályozási rendszere) a statisztikában is önálló nemzetgazdasági ágként jelent meg az Információ és kommunikáció. Ez termelő és szolgáltató tevékenységet is magában foglal, melyeket korábban az ipar, a távközlés, a gazdasági szolgáltatások stb. ágazatokba soroltak.

Irodalom

- Barta Gy. (2002) *A magyar ipar területi folyamatai 1945–2000*. Dialóg-Campus, Budapest–Pécs.
- Barta, Gy.–Kukely, Gy. (2007) The role of foreign direct investments in Hungary's regional development. – *Moravian Geography Report*. 2. 2–12. o.
- Bernard, M.–Ravenhill, J. (1995) Beyond Product Cycles and Flying Geese: Regionalization, Hierarchy, and the Industrialization of East Asia. – *World Politics*. 2. 171–209. o.
- Bureau of Labor Statistics (2008) *Industries at a glance. Manufacturing: NAICS 31–33*. www.bls.gov/iag/manufacturing.htm
- Breathnach, P. (1998) Exploring the 'Celtic Tiger' Phenomenon: Causes and Consequences of Ireland's Economic Miracle. – *European Urban and Regional Studies*. 4. 305–316. o.
- Csatári B.–Kánalas I. (2003) Bevezetés. Az információs ágazat súlya a nemzetgazdaságon belül. – Kánalas I.–Nagy G. (szerk.) *Régiók az információs társadalomban*. MTA RKK ATI, Kecskemét. 5–7. o.
- Dudenhöffer, F. (2008) *Autobranche verliert in 10 Jahren 150.000 Jobs*. <http://www.fhgelsenkirchen.de/fb11/homepages/dudenhoeffer/duden.html>
- Eurofound (2006) *Restructuring and employment in the EU: Concepts, measurement and evidence*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- Haahr, J.H.–Hansen, M.E.–Andersen, T. (2006) *Restructuring in Europe. The Anticipation of Negative Labour Market Effects*. Danish Technological Institute.
- Hunya G.–Sass M. (2006) Nyer-e Magyarország a termeléskihelyezéssel? – *Külgazdaság*. 2. 33–53. o.
- ILO (2007) *Key Indicators of the Labour Market (KILM)*. Fifth Edition. CD-ROM.
- Jakobi Á. (2007) *Az információs társadalom térbelisége*. Regionális Tudományi Tanulmányok. 13. ELTE Regionális Tudományi Tanszék, Budapest.

- Kiss É. (2002) A magyar ipar térszerkezeti változásai. – *Földrajzi Értesítő*. 3–4. 347–365. o.
- Kiss J. (1998) Az ágazati gazdaság szerkezet szerepe a regionális differenciálódásban Magyarországon. – *Tér és Társadalom*. 1–2. 138–162. o.
- KSH (2004) *Nemzetközi Statisztikai Évkönyv*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KSH Statinfo adatbázis. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Kukely Gy. (2004) Szerkezetváltás a magyar ipar húzóágazatában, a gépiparban. – *Földrajzi Értesítő*. 1–2. 93–110. o.
- Manzagol, C. (1993) La localisation des activités spécifiques. – Bailly, A.–Ferras, R.–Pumain, D. (eds.) *Encyclopédie de Géographie. Vol. II. Economica* (Suisse) S.A. 507–533. o.
- Nagy G. (2002) Nagyvállalati típusok – működési stratégiák. – *Tér és Társadalom*. 2. 41–52. o.
- Nemes Nagy J. (1999) Elágazó növekedési pályák az ezredvégi Magyarországon. – Nemes Nagy J. (szerk.) *Helyek, terek, régiók. – Regionális Tudományi Tanulmányok*. 4. ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest. 65–86. o.
- OECD *Annual Labour Force Statistics (ALFS) Database*. <http://stats.oecd.org>
- Pressetext (2008) *Schaub Lorenz verlegt Produktion von China nach Italien*. www.presetext.ch/pte.mc?pte=080205011
- Probáld F. (1998) *Ázsia, Ausztrália és Óceánia földrajza*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Rédei M.–Jakobi Á.–Jeney L. (2002) Regionális specializáció és a feldolgozóipari tevékenység változása. – *Tér és Társadalom*. 4. 87–108. o.
- Reiermann, Ch. (2008) Überraschende Renaissance. – *Der Spiegel*. 7. 66–67. o. www.spiegel.de/spiegel/0,1518,534216,00.html
- Rowthorn, R.–Ramaswamy, R. (1997) Deindustrialization – Its Causes and Implications. – *Economic Issues*. 10. International Monetary Fund, Washington, D. C.
- Timmer, M.P.–de Vries, G.J. (2007) *A Cross-Country Database For Sectoral Employment And Productivity In Asia And Latin America, 1950–2005*. Groningen Growth and Development Centre.

REINDUSTRIALIZATION IN THE WORLD AND IN HUNGARY

GYÖRGYI BARTA – MÁRTON CZIRFUSZ – GYÖRGY KUKELY

Rapid change occurs recently in the global industrial division of labour, with growing relocation activities after the turn of the millennium. Industry is moving from one country to another; in some cases (such as in the United States and in Western Europe) deindustrialisation, in others industrialisation became a typical process. Developing countries are increasing their shares in global industrial labour and output values, as both the traditional and the new (or high-tech) industries are showing high growth rates. The peripheries of Europe, so as East-Central-European countries are characterised by reindustrialisation where traditional industries are declining, industrial structure is changing but industry as a sector is leading the economic development further on. In these processes, foreign direct investment and international relocation have a considerable influence. The mentioned distinction (deindustrialisation, industrialisation and reindustrialisation) can be also useful when a country is examined/studied. In this paper, the Hungarian shifts are presented in particular: from the mid-1990s more and more counties show reindustrialisation patterns, most apparently the Western counties. Apart from the regional differences, industry is the key sector in the economic development in the whole country.